

Η ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΦΙΛΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

⊠ Αναμφισβήτητα, σημαντικό ρόλο στη διάδοση των ιδεών του φιλελληνισμού έπαιξε τόσο η καλλιτεχνική και κυρίως η εικαστική διάστασή του, με τους πίνακες σπουδαίων Ευρωπαίων ζωγράφων, όσο και διάφορα αντικείμενα περισσότερο καθημερινής χρήσης, αυτά που συνθέτουν τον όρο «αρχαιολογία του φιλελληνισμού». Στη διαφάνεια βλέπουμε για παράδειγμα απεικόνιση εράνου υπέρ των Ελλήνων στο Παρίσι, έργο του 1826.

⊠ Πράγματι, οι ζωγράφοι του φιλελληνισμού, δίνουν καταρχάς μια νέα εικαστική οπτική των ίδιων των Ελλήνων. Μέχρι να εκδηλωθεί ο εικαστικός φιλελληνισμός, οι Έλληνες είτε αποτελούσαν απλά συμπληρωματικά στοιχεία ενός ελληνικού τοπίου με έμφαση στα αρχαιοελληνικά μνημεία, όπως βλέπουμε εδώ, στον πίνακα του Τσαρλς Ίστλεϊκ, με θέμα το Ερέχθειο....

⊠είτε, στην καλύτερη περίπτωση, αποθανατίζονταν σε ηθογραφικές σκηνές, όπως βλέπουμε σε αυτήν την απεικόνιση με Έλληνες σε στιγμές ανάπαυλας στην προεπαναστατική Αίγινα.

⊠ Με την έναρξη της επανάστασης όμως, μέσα στα πλαίσια του φιλελληνισμού που συνταράζει την Ευρώπη απ' άκρη σ' άκρη, η θεματογραφία αλλάζει ριζικά. Ο Έλληνας αγωνιστής, η Ελληνοπούλα, οι άμαχοι και τα θύματα των Τούρκων, γίνονται στέρεες, δυναμικές και κεντρικές φιγούρες των συνθέσεων, που αποπνέουν άλλοτε ηρωισμό και άλλοτε τραγικότητα. Το μήνυμα σε κάθε περίπτωση είναι σαφές: η ευρωπαϊκή κοινή γνώμη συγκλονίζεται από έναν λαό, υπόδουλο για αιώνες στον αλλόθρησκο δυνάστη, που βρήκε όμως το σθένος, να ξεσηκωθεί και να πολεμήσει ηρωικά, όπως οι ένδοξοι πρόγονοί του. Τη σύνδεση αυτή ακριβώς των σύγχρονων Ελλήνων με τους αρχαίους Έλληνες ήρωες δείχνει, συμβολικά, η ελαιογραφία αυτή του Γάλλου Αλεξάντρ Εβαρίστ Φραγκονάρ, όπου ο Έλληνας πολεμιστής ακονίζει τα όπλα του στον τάφο του Σπαρτιάτη βασιλιά Λεωνίδα, πάνω στον οποίο έχει ακουμπισμένο το κοιμισμένο παιδί του.

⊠ Είναι γεγονός πως οι Γάλλοι εικαστικοί πρωτοστάτησαν στη δημιουργία έργων φιλελληνικού χαρακτήρα: συνολικά 200 ζωγράφοι εξέθεσαν πάνω από 350 έργα στο γαλλικό κοινό. Ένας από τους πρώτους ήταν και ο Πιέρ Ρεβουάλ, που με τον πίνακα που βλέπουμε με τίτλο «Ο Θρίαμβος του λαβάρου», δίνει μια δεσπόζουσα θέση στο χριστιανικό λάβαρο των επαναστατημένων, τονίζοντας το θρησκευτικό χαρακτήρα της σύγκρουσης, με κυρίαρχο μήνυμα το ότι η Ευρώπη πρέπει να συμπαρασταθεί στους ομόθρησκους Έλληνες.

⊠ Η θεματογραφία των έργων φιλελληνικού χαρακτήρα είναι εμπνευσμένη, σε μεγάλο βαθμό, από τα γεγονότα της επανάστασης: στη διαφάνεια βλέπουμε την ελαιογραφία του Ουγκρ Φουρό με θέμα το θάνατο του Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε.

⊠ Στα φοβερά αντίποινα των Τούρκων τους πρώτους μήνες της επανάστασης αναφέρεται και ο πίνακας του Ζαν Μπατίστ Βενσόν, με θέμα τις σφαγές της Σαμοθράκης: ο γέροντας, καθισμένος στα ερείπια του καμένου σπιτιού του, δίπλα στο σώμα της σφαγμένης κόρης του, κρατά στην αγκαλιά του το βρέφος που εκείνη θήλαζε.

⊠ Ένα από τα πιο δημοφιλή θέματα των Ευρωπαίων εικαστικών υπήρξε και η πολιορκία και η τελική έξοδος του Μεσολογγίου, τον Απρίλιο του 1826, γεγονός που συντάραξε την Ευρώπη. Εδώ βλέπουμε τον πίνακα με τίτλο «Η τελευταία Μετάληψη των Μεσολογγιτών», του Λουί Ζοζέφ Τουσέν Ροσινιόν. Σαν φουσκοθαλασσιά, έτοιμη να ξεσπάσει, απεικονίζεται ο λαός του Μεσολογγίου. Ανάμεσα στις μορφές ξεχωρίζει και ο ηρωικός Μητροπολίτης Ρωγών Ιωσήφ.

⊠ Στον πίνακα με τίτλο «Έξοδος», φιλοτεχνημένο το 1828, ο Γάλλος ζωγράφος Εντουάρντ Ντε Λανσάκ επιλέγει να εστιάσει στην τραγική φιγούρα της μάνας που σκοτώνει το παιδί της και μετά αυτοκτονεί, για να μην πέσουν στα χέρια των Τούρκων.

⊠ Άλλοι καλλιτέχνες, όπως ο Αρί Σεφέρ, εμπνέονται από το δραματικό προεπαναστατικό αγώνα των Σουλιωτών εναντίον του Αλή Πασά. Στον πίνακα αυτό του 1827 απεικονίζει τις Σουλιώτισσες, που προτίμησαν να πέσουν στο γκρεμό με τα παιδιά τους, όταν οι Τούρκοι πλησίασαν απειλητικά.

⊠ Ο Σεφέρ υπήρξε εξαιρετικά παραγωγικός σε πίνακες φιλελληνικών θεμάτων: εδώ βλέπουμε έργο του με τίτλο «Οι εξόριστοι Έλληνες πάνω στο βράχο»: πρόκειται για τους πρόσφυγες της Πάργας, που κατέφυγαν στην Κέρκυρα, μετά την καταστροφή της πόλης τους από τις δυνάμεις του Αλή Πασά.

⊠ Δεν λείπει και η απεικόνιση διαφόρων επεισοδίων του αγώνα, όπου ο απλός Έλληνας αναδεικνύεται σε ήρωα, όπως αυτή η ελαιογραφία πάλι του Σεφέρ, με το ελληνόπουλο, που υπερασπίζεται τον πληγωμένο πατέρα του. Το μήνυμα είναι σαφές: η συνέχιση του αγώνα είναι εξασφαλισμένη από γενιά σε γενιά.

⊠ Στο έργο με τίτλο «Αποτυχία επιχειρήσεως» του Ανρί Ντεκέν, είναι φανερή η θλίψη στα πρόσωπα των τεσσάρων Ελλήνων πολεμιστών. Στο βάθος μια πόλη καίγεται και αριστερά μια πομπή ανθρώπων που φεύγουν για να σωθούν, κουβαλώντας ό,τι τους έχει απομείνει από το βίός τους.

⊠ Σε πολλές περιπτώσεις οι ζωγράφοι εμπνέονται από φιλελληνική ποίηση, όπως στον πίνακα «Ο θάνατος του νεαρού διακόνου από τη Μεσσηνία», ο ζωγράφος του οποίου, Βενσέν Νικολά Ραβερά, εμπνεύστηκε το θέμα του από ένα ποίημα του Γάλλου φιλέλληνα Καζίμιρ Ντελαβίν, ο οποίος με τη σειρά του βασίστηκε σε αληθινό περιστατικό, που διηγείται ο συγγραφέας Φρανσουά Πικεβίλ.

⊠ Άλλοι καλλιτέχνες αποδίδουν τα πορτραίτα μεγάλων Ελλήνων αγωνιστών, όπως αυτή η λιθογραφία της Μαντώ Μαυρογένους από τον Άνταμ Φρίντελ αριστερά, και η λιθογραφία του Κωνσταντίνου Κανάρη από τον Καρλ Κραζάισεν δεξιά.

⊠ Συχνή βέβαια είναι και η απεικόνιση γνωστών ηρώων σε στιγμές δράσης, όπως οι απεικονίσεις αυτές του Γερμανού ζωγράφου Peter Von του Hess με τον Αναγνωσταρά αριστερά και την Μπουμπουλίνα δεξιά...

⊠ ...ή ο πίνακας του Ιταλού Λουντοβίκο Λιπαρίνι, με το θάνατο του Μάρκου Μπότσαρη.

⊠ Απ' όλους τους φιλέλληνες τη μεγαλύτερη δόξα και σε εικαστικό επίπεδο έμελε να πάρει ο Λόρδος Βύρων. Ο θάνατός του στο Μεσολόγγι συγκλόνισε ολόκληρη την επαναστατημένη Ελλάδα και την Ευρώπη, όπου η προσωπικότητά του ήταν πασίγνωστη. Φόρο τιμής στον ποιητή αποτίνει και ο ζωγράφος Ζοζεφ Ντενίς Οντεβάρ με τον πίνακα αυτόν, έντονης ρομαντικής διάθεσης, που ζωγράφισε αμέσως μετά το θάνατο του Βύρωνα και τον παριστάνει στο νεκροκρέβατό του. Ο ποιητής εικονίζεται δαφνοστεφανωμένος, σαν αρχαίος Έλληνας ήρωας και ολυμπιονίκης, με τη λύρα ακουμπισμένη δίπλα στο αριστερό του χέρι, σύμβολο της ποίησης που υπηρετούσε. Πάνω από το κεφάλι του βλέπουμε τη βάση ενός αγάλματος με την επιγραφή στα ελληνικά «ελευθερία» και πίσω, στο σημείο φυγής του παραθύρου, αχνοφαίνεται ένας αρχαιοελληνικός ναός.

⊠ Το Βύρωνα στη Βενετία είχε αποθανάτισει και ο μεγάλος Ρώσος ζωγράφος Αίβαζόφσκι, σε έναν από τους λιγότερο γνωστούς πίνακές του, που βλέπουμε εδώ.

⊠ Αναμφισβήτητα, ο μεγαλύτερος φιλέλληνας ζωγράφος υπήρξε ο ρομαντικός Ευγένιος Ντελακρουά. Ο πίνακας «οι Σφαγές της Χίου», που κοσμεί σήμερα το μουσείο του Λούβρου, υπήρξε κατακραυγή της αποτρόπαιης σφαγής των κατοίκων του μαρτυρικού νησιού από τις ορδές του σουλτάνου. Ο Ντελακρουά ζωγράφισε τον πίνακα αυτόν μέσα σε έξι μήνες πυρετικής δουλειάς, συμβουλευόμενος και το βιβλίο του φιλέλληνα συμπατριώτη του συνταγματάρχη Βουτιέ. Αποτέλεσμα ήταν ο πίνακας να εκτεθεί στο παρισινό σαλόνι του 1824 και να συνταράξει τις συνειδήσεις των επισκεπτών της έκθεσης.

⊠ Ο Ντελακρουά ζωγράφισε και άλλους πίνακες με θέμα την ελληνική επανάσταση, καθ' όλη τη διάρκειά της. Εδώ βλέπουμε τον πίνακα «Η μάχη του Γκιοούρη με τον Πασά», σύνθεση του 1827, την οποία εμπνεύστηκε από το ποίημα του Βύρωνα «Ο Γκιοούρ».

⊠ Ίσως ο κορυφαίος πίνακας του φιλελληνικού κινήματος, λόγω της δύναμης του συμβολισμού του και της αξίας του αισθητικού του μηνύματος, να είναι το έργο του Ντελακρουά «Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου» που ολοκλήρωσε και εξέθεσε το 1826, αμέσως μετά την ηρωική έξοδο των κατοίκων και την πτώση της πόλης. Εδώ ο Ντελακρουά πετυχαίνει να προσωποποιήσει το Άγιο Πάθος ενός έθνους στη μορφή της Ελλάδας, ως νεαρής Ελληνίδας, με ενδυμασία της εποχής και με καλλιτεχνική απόδοση, που εσκεμμένα παραπέμπει σε αυτήν του Χριστού.

⊠ Τα εικονογραφικά επιτεύγματα του εικαστικού φιλελληνισμού, δεν άργησαν να αναπαραχθούν ως πρότυπα και σε αντικείμενα καθημερινότητας, κυρίως στη Γαλλία, όπου υπήρξε μια πραγματική βιομηχανία παραγωγής φιλελληνικών αντικειμένων. Στην εικόνα βλέπουμε δύο έγχρωμα πιάτα από φαγεντιανή: το αριστερό δείχνει φιλελληνική επιτροπή με πρόεδρο τον Σατωμπριάν και το δεξί την ευλογία των αγωνιστών του Μεσολογγίου.

⊠ Κι αυτό εδώ δείχνει τις γυναίκες του Μεσολογγίου στη μάχη, αντίγραφο λιθογραφίας του Λοϊλότ.

⊠ Ορισμένα φιλελληνικά αντικείμενα υπήρξαν πανάκριβα κομψοτεχνήματα, όπως αυτό το βάζο πορσελάνης, με θέμα παρμένο πάλι από λιθογραφία του Λοϊλότ.

⊠ Κάποια άλλα, υπήρξαν αρκετά εξεζητημένα, όπως οι δύο αυτές βεντάλιες: η πάνω αριστερά ήταν αναμνηστική μιας συναυλίας που δόθηκε στο Παρίσι για φιλελληνικούς σκοπούς. Η κάτω δεξιά απεικονίζει διάφορα φιλελληνικά θέματα.

⊠ Ένα περίφημο εργαστήριο κεραμικής στο Παρίσι δημιούργησε μια σειρά από αγαλματίδια, ζευγάρια Ελλήνων, κούφια εσωτερικά, κατάλληλα για λικέρ ή για άρωμα, από επιχρωματισμένη πορσελάνη και λεπτομέρειες σε χρυσό.

⊠ Τα φιλελληνικά θέματα εμφανίστηκαν και σε παιγνιόχαρτα: εδώ βλέπουμε μια τράπουλα που κυκλοφόρησε το 1829 πιθανόν στην Ουγγαρία με γνωστά πρόσωπα του ελληνικού αγώνα: Μιαούλης, Μπότσαρης, Καποδίστριας, Μαυροκορδάτος αλλά και η θεά Αθηνά!

⊠ Ενδεικτικό της ποικιλίας των φιλελληνικών αντικειμένων είναι και αυτό το ξύλινο κουτί με παράσταση ζεύγους Ελλήνων...

⊠ ... καθώς και σειρές επίχρυσων μπρούτζινων αντικειμένων, όπως κηροπήγια με μορφές Ελλήνων αγωνιστών, ή ρολόγια με παλικάρια που υψώνουν σημαίες και κυριεύουν κάστρα ή με επώνυμους ήρωες, όπως αυτό με τον Κανάρη και την Ελληνοπούλα πάνω στο πλοίο...

⊠και αυτό με το βρακοφόρο σημαιοφόρο επαναστάτη.

⊠ Τέλος, ιδιαίτερη μνεία αξίζει το έργο του φιλέλληνα γλύπτη Ζαν Νταβίντ Ντ' Ανγκέρ με τίτλο «Η Ελληνοπούλα», το οποίο εξ αρχής ο καλλιτέχνης φιλοτέχνησε και εξέθεσε το 1827 ως επιτύμβιο μνημείο του Έλληνα αγωνιστή Μάρκου Μπότσαρη. Στην εικόνα βλέπουμε το αυθεντικό έργο, που βρίσκεται σήμερα στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας...

⊠ ...κι εδώ το αντίγραφο στον τάφο του Μπότσαρη στο Μεσολόγγι.

Στα αντικείμενα της «αρχαιολογίας του φιλελληνισμού» θα πρέπει να προσθέσουμε ακόμα παραπετάσματα και μαξιλάρια κεντημένα με ψιλή βελονιά, σταμπωτά υφάσματα επιπλώσεων, μελανοδοχεία πορσελάνης, ταπετσαρίες τοίχου. Η πληθώρα αυτών των αντικειμένων, σε συνδυασμό με τον εικαστικό φιλελληνισμό, αποδεικνύουν το εύρος της λαϊκής απήχησης του κινήματος, λαϊκή απήχηση που μετατράπηκε σε πίεση της κοινής γνώμης και σε αλλαγή της πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, εξέλιξη καθοριστική στην υπόθεση της ελληνικής ανεξαρτησίας.

Κουγιουμτζόγλου Δημήτριος
φιλόλογος – αρχαιολόγος

Βιβλιογραφία.

- Αμαντρί Αγγελική, *Ο φιλελληνισμός στην τέχνη*, στο «7 Μέρες» της *Καθημερινής*, Κυριακή 27 Μαρτίου 1997.
- Αμαντρί Αγγελική, *Φιλελληνικά Αντικείμενα*, στο «7 Μέρες» της *Καθημερινής*, Κυριακή 27 Μαρτίου 1997.
- Δρούλια Λουκία, *Φιλελληνική κινητοποίηση στη Δύση*, στο «7 Μέρες» της *Καθημερινής*, Κυριακή 27 Μαρτίου 1997.
- Serullaz Arlette, *Ο Ντελακρουά και η Ελλάδα*, στο «7 Μέρες» της *Καθημερινής*, Κυριακή 27 Μαρτίου 1997.
- Τσιγκάκου Φάνη – Μαρία, *Φιλέλληνες ζωγράφοι* στο «7 Μέρες» της *Καθημερινής*, Κυριακή 27 Μαρτίου 1997.
- www.culture.ana.gr
- www.parliament.gr
- www.phorum.gr